

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ В УКРАЇНІ

Олена Іванова,

*старший викладач Школи соціальної
роботи Національного університету
"Кієво-Могилянська академія",*

Тетяна Семигіна

*магістр соціальної роботи, старший
викладач Школи соціальної роботи
Національного університету "Кієво-
Могилянська академія"*

- Класифікація системи соціальної підтримки.
- Визначення функцій та складових системи соціального обслуговування.
- Характеристика основних тенденцій системи соціального обслуговування в Україні.
- Опис розвитку територіальних центрів в Україні.
- Приклад досвіду Саксаганського територіального центру по обслуговуванню самотніх непрацездатних громадян в м. Кривому Розі.
- Характеристика мережі стаціонарних установ соціального обслуговування в Україні.
- Характеристика системи соціальних служб для молоді та дітей в Україні.
- Характеристика Державної служби зайнятості.
- Оцінки та перспективи надання соціальних послуг.

Становлення соціальної роботи як професії в Україні неможливо розглядати без аналізу інституційної схеми надання різноманітної соціальної допомоги.

Адже впродовж десятиріч існує державна система соціального обслуговування, яка опікується переважно людьми похилого віку та інвалідами. Професія "соціальний робітник", що офіційно внесена до відповідного реєстру робітничих професій ще у 70-ті роки, стосувалася саме співробітників системи соціального обслуговування. Останніми роками почали з'являтися нові — державні й недержавні — служби, установи, організації, які надають різноманітні соціальні послуги.

КЛАСИФІКАЦІЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

Є декілька підходів до класифікації тих інституцій, що мають відношення до соціальної роботи.

Перший поділ — за рівнем діяльності, насамперед за **масштабами діяльності**. Це можуть бути організації, що діють у **міжнародному**

просторі (як от Міжнародна організація праці, Всесвітня організація охорони здоров'я, Дитячий фонд ООН), чи такі, вплив яких поширюється *на невеликий район міста* (територіальні центри та відділення соціальної допомоги, районний відділ зайнятості населення).

Окрім цього, діяльність соціальних інституцій відбувається **на різних організаційних рівнях** [16] (табл. 1).

Діяльність кожної соціальної інституції спрямована на досягнення певних цілей, пов'язаних із задоволенням певних потреб і з соціальними проблемами, що існують в суспільстві.

Оскільки за розв'язання конкретних соціальних проблем відповідають ті чи інші урядові структури, інколи інституційну схему соціальних служб представляють у вигляді **відомчої мережі**.

Існує й інший підхід до **класифікації системи надання соціальної допомоги та послуг** в Україні. Він ґрунтується на визначенні виду допомоги та особливостях фінансування, а не інституції, що її надає.

Традиційно соціальну роботу і соціального працівника співвідносять з системою соціального обслуговування населення. Оскільки розвиток інноваційних, недержавних соціальних служб розглядається в іншій главі цієї книги, спробуємо дещо детальніше поглянути на динаміку діяльності державної системи соціального обслуговування як "колиски" соціальної роботи в Україні.

Таблиця 1

Рівні соціальних інституцій

Тип рівня	Приклади інституцій
Рівень створення політики та планування, утворює рамки, в яких існують служби	Верховна Рада та місцеві Ради депутатів, Адміністрація Президента, Кабінет Міністрів
Рівень забезпечення всебічності та широкого територіального охоплення механізмів для організації та формування служб	Міністерства та відомства
Рівень, на якому утворюють систему, управляють цією системою, працюють з колом проблем, а не окремим випадком	Державний центр зайнятості населення, Державний центр соціальних служб для молоді
Рівень, на якому мають справу з проблемою як з окремою ситуацією	Працюють професіонали з клієнтами: лікарі, соціальні працівники у відповідних установах та службах
Рівень, на якому перебувають служби, що мають справу з проблемою як вимогою	Інформаційні, консультативні служби, відділи, які визначають суть проблеми та спрямовують клієнтів до відповідних спеціалістів

МЕРЕЖА СОЦІАЛЬНИХ ВІДОМСТВ В УКРАЇНІ (на 1.05.99 р.)**Міністерство праці та соціальної політики**

Державна служба зайнятості (мережа центрів зайнятості);
 Мережа обласних та міських управлінь та районних відділів соціального захисту;
 Територіальні центри обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян;
 Відділення соціальної допомоги;
 Дитячі будинки-інтернати;
 Будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів;
 Спеціальні будинки-інтернати;
 Психоневрологічні інтернати;
 Пансіонати для ветеранів;
 Протезно-ортопедичні заводи;
 Заклади спеціальної освіти.

Міністерство охорони здоров'я

Заклади охорони здоров'я (лікарняні та амбулаторно-поліклінічні заклади, станції швидкої допомоги, санаторно-курортні, аптечні, санітарно-профілактичні заклади);
 Вищі та середні спеціальні медичні заклади освіти.

Державний комітет у справах сім'ї та молоді

Український державний центр соціальних служб для молоді (УДЦССМ), обласні, міські та районні центри соціальних служб для молоді.

Міністерство освіти

Дошкільні заклади;
 Середні заклади освіти;
 Дитячі оздоровчі табори;
 Школи-інтернати для дітей-сиріт;
 Спеціалізовані школи-інтернати (для дітей з різними видами захворювань та дітей, які мають складнощі в навчанні);
 Професійно-технічні заклади освіти;
 Вищі заклади освіти різних рівнів акредитації.

Міністерство внутрішніх справ

Виховно-трудова колонія;
 Спеціалізовані приймальники-розподільники для неповнолітніх.¹

Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи

¹ Існують притулки для дітей іншого типу: кімнати тимчасового перебування та притулки для неповнолітніх, служби у справах неповнолітніх, підпорядковані районним, міським державним адміністраціям, недержавні притулки (на 1.6.98 р. в Україні було 68 притулків усіх типів, а також 21 кімната тимчасового перебування дітей).

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ (на 1.05.99 р.)**Система соціального страхування**

- пенсії (фінансується через Пенсійний фонд та Фонд соціального страхування);
- допомога по безробіттю (фінансується через Фонд зайнятості);
- система короткотермінових грошових допомог при хворобі, при народженні дитини (фінансується через Фонд соціального страхування та Пенсійний фонд);
- допомога у разі нещасного випадку на виробництві.

Універсальні системи

- державна система охорони здоров'я (фінансується через місцеві та державний бюджети);
- державна система освіти (фінансується через місцеві та державний бюджети);
- допомога на поховання (фінансується через Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування, Фонд зайнятості, місцеві бюджети);
- соціальний захист осіб, котрі постраждали в результаті аварії на ЧАЕС.

Система соціальних допомог

- допомога сім'ям із дітьми (фінансується через Пенсійний фонд та Фонд соціального страхування, місцеві та державний бюджети);
- різного роду допомоги (грошові, натуральні);
- пільги по оплаті;
- соціальне обслуговування (система інтернатних установ та територіальних центрів).

Система адресних соціальних допомог

- державні програми дотацій і житлових субсидій (фінансується через державний бюджет);
- окремі види допомоги сім'ям із дітьми (фінансується через Пенсійний фонд та Фонд соціального страхування, місцеві та державний бюджети);
- адресна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям.

Пільги як переважне право**Соціальний захист через недержавні організації****Соціальна допомога з фондів підприємств**

ФУНКЦІЇ ТА СКЛАДОВІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Система соціального обслуговування в Україні, при всій її неосконалоості, є важливим чинником соціального захисту певних прошарків населення — насамперед самотніх літніх людей та інвалідів.

Трактування самого поняття “соціального обслуговування” є доволі неоднозначним. Інколи воно розглядається як “парадигма соціальної роботи”; в інших працях — як “високо-ефективна соціальна технологія, яка дозволяє надавати соціальну підтримку громадянам в умовах складної соціально-економічної ситуації, яка об’єктивно перешкоджає життєдіяльності людини чи соціальної групи”, деякі вчені називають соціальне обслуговування “принципово важливим сектором соціальної сфери” [10].

Упродовж 1980—1996 років кількість пенсіонерів в Україні збільшилася на 35,5 % і становить близько 14 млн. осіб.

У теорії виділяють такі **функції соціального обслуговування**:

- профілактична,
- соціально-реабілітаційна,
- адаптаційна,
- соціальний патронаж,
- особистісно-гуманістична,
- соціально-гуманістична [10; 15].

Реалізація цих функцій віддзеркалює реальний зміст системи соціального обслуговування. Проте для проведення адекватного аналізу варто пам’ятати, що **соціальне обслуговування як система характеризується сукупністю різних чинників**:

- динамікою існування установ, зокрема, регіональними аспектами прогресу/регресу;
- взаємозв’язками установ з органами влади та населенням;
- формою організації надання послуг; процедурами, технологією та функціями установ;
- фінансово-матеріальним забезпеченням;
- кадровим забезпеченням;
- ступенем сформованості нормативно-правового поля;
- ступенем задоволеності клієнтів соціальних служб, ефективності соціальних послуг.

Ми не ставили собі за мету провести структурований аналіз усіх чинників. Але, прочитавши цей розділ, можна зробити висновки щодо головних характеристик системи соціального обслуговування в Україні.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В УКРАЇНІ

Протягом останнього десятиліття система соціального обслуговування населення в Україні зазнала суттєвих змін.

По-перше,

окрім традиційних будинків-інтернатів (стаціонарних закладів), наприкінці 80-х років почали з'являтися так звані "територіальні центри" (напівстаціонарні та нестаціонарні заклади). У 1997 році були затверджені нові Типове положення про територіальний центр по обслуговуванню самотніх непрацездатних громадян похилого віку та інвалідів і Типове положення про відділення соціальної допомоги. Це дозволило розширити спектр послуг, що надаються самотнім громадянам похилого віку.

На 1.01.1998 в Україні Законами про ветеранів війни та праці охоплено 9,5 млн чоловік. Серед них: 270 тис. інвалідів війни, 916 тис. учасників бойових дій, 3,3 млн учасників війни, 430 тис. членів сімей загиблих військовослужбовців, 130 тис. сімей померлих інвалідів та учасників бойових дій на території інших держав, близько 600 тис. громадян, які були силоміць вивезені в період війни на територію Німеччини та інших держав [5].

По-друге,

збільшилась кількість клієнтів соціальних служб. Це пов'язано як із демографічними змінами в суспільстві, погіршенням здоров'я та матеріального стану літніх людей, так і з постійним переглядом критеріїв для надання різного виду допомоги. Правове регулювання соціального обслуговування відбувається відповідно до Законів України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", "Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні". Діє також Закон "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні". Однак питання соціальної допомоги не можна вважати достатньою мірою законодавчо врегульованими. Про це свідчить і низка законопроектів, що передбачають як появу нових соціальних служб, так і перегляд існуючих прав на отримання соціальної допомоги.

По-третє,

під впливом західних спеціалістів соціальної роботи, різноманітних європейських та американських проектів, а також появою в Україні соціальної роботи як професії, почали розвиватися *принципово нові для країни соціальні служби* та надаватися нові соціальні послуги.

Разом з цим різке скорочення фінансування соціальних програм не дозволяє говорити про позитивну динаміку розвитку соціальних служб.

РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ

В останні роки основний наголос у наданні послуг літнім людям державні органи соціального захисту населення зробили на роботі територіальних центрів і відділень соціальної допомоги вдома.

Територіальні центри приймають на обслуговування пенсіонерів, інвалідів I і II групи незалежно від віку, одиноких непрацездатних громадян та інших соціально незахищених громадян (далі — непрацездатні громадяни), які потребують соціально-побутової та медико-соціальної допомоги, на підставі картки медичного огляду, акту обстеження матеріально-побутових умов проживання та особистої заяви. До числа одиноких непрацездатних громадян належать громадяни, в тому числі подружжя, які не мають працездатних родичів, зобов'язаних за законом їх утримувати.

За даними Міністерства праці та соціальної політики України [5], органами соціального захисту виявлено й взято на облік **637 тисяч самотніх непрацездатних громадян та інвалідів**, які за актами обстеження матеріально-побутових умов проживання потребують різних видів матеріально-побутової, медичної та натуральної допомоги. Із них **543 тисячі чоловік** відповідно до висновків лікарів **потребують соціально-побутової допомоги вдома**.

Для організації обслуговування цих людей у кожному районі і місті відкрита мережа служб по організації соціально-побутового обслуговування. На початок 1998 року діяло **890 відділень соціальної допомоги й 530 територіальних центрів**, які обслуговували понад **500 тисяч громадян похилого віку**.

У державній системі соціального обслуговування працюють майже **37 тисяч соціальних працівників**, які не мають відповідної освіти. Поступово починають впроваджуватися короткострокові навчальні програми для підвищення кваліфікації цих соціальних працівників базового рівня. За допомогою проектів Технічної допомоги Євросоюзу (Тасіс), шведського проекту "SIDA" та інших проводять семінари у різних областях України, напрацьовуються навчальні, методичні матеріали. У навчальних закладах, підпорядкованих Міністерству праці та соціальної політики України, відкрито спеціальність "Соціальна робота".

Не існує єдиного державного стандарту для цих служб. Типовим положенням про територіальний центр передбачено майже **40 видів різних послуг людям похилого віку** [11]. Зокрема:

- придбання продуктів харчування і медикаментів;
- приготування їжі;
- виклик лікаря;
- прання білизни та прибирання житла;
- доставка палива й сплата комунальних платежів;

- допомога в обробітку присадибних ділянок;
- оформлення документів на субсидії;
- влаштування до будинку-інтернату, пансіонату тощо.

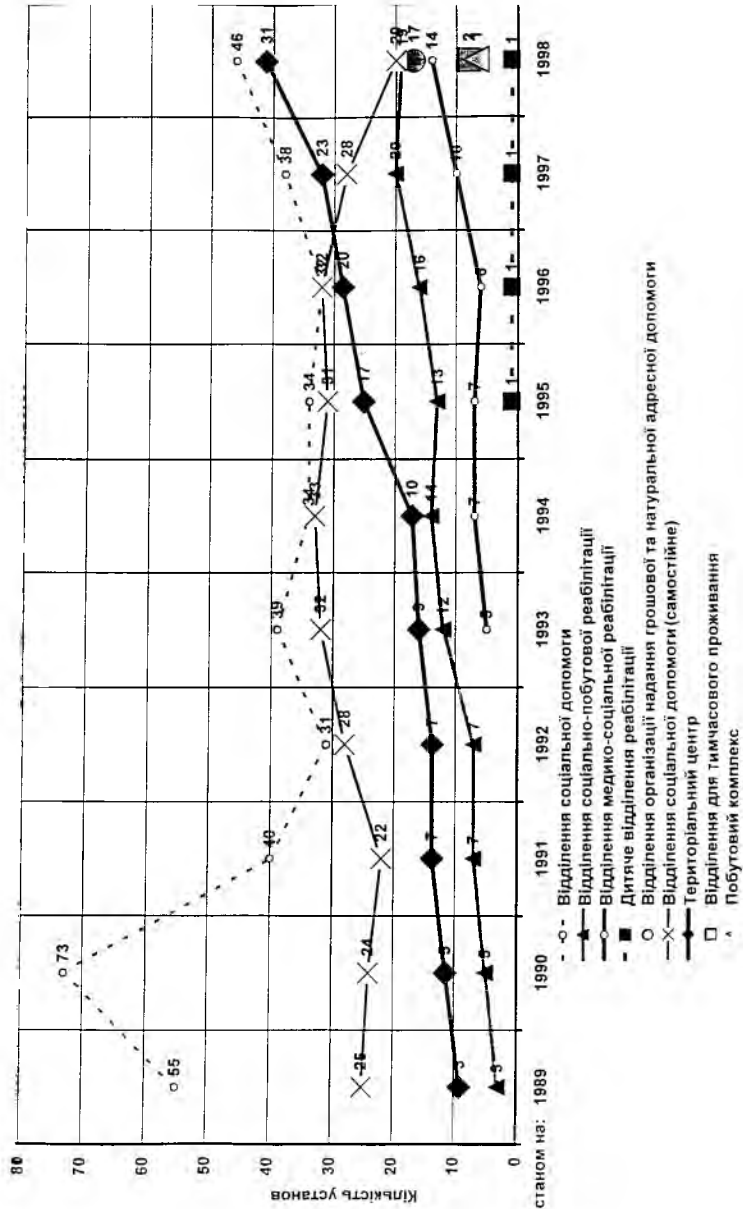
Хоча формально кількість послуг, що надаються в великих містах і в сільській місцевості, не відрізняється, але фактично в сільській місцевості є тільки окремі види допомоги, що надається соціальними працівниками базового рівня (часто — сусідами, колишніми вчителями, медсестрами тощо) тим самотнім літнім людям, які перебувають в дуже важкому фізичному стані.

Таблиця 2

Мережа територіальних центрів, відділень соціальної допомоги вдома та інших установ соціального захисту населення на 01.01. 1998 р.

	К-сть установ	К-сть чоловік, що обслуговуються
Територіальні центри обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян, у них:	530	196 360
відділення денного перебування	206	123 411
стаціонарні відділення тимчасового перебування	92	7 525
стаціонарні відділення постійного проживання	102	2 830
реабілітаційні та лікувально-оздоровчі комплекси	136	62 594
лікувально-виробничі майстерні	61	брали участь у роботі 14 914
підсобні сільські господарства	55	брали участь у роботі 7 332
спеціальні житлові будинки	12	постійно проживають 7 145
Спеціальні житлові будинки, що не входять до складу терцентрів	4	94
Відділення соціальної допомоги вдома, в т. ч.	890	35 7104
при територіальних центрах	611	251 230
при районних управліннях соціального захисту населення	237	88 531
при будинках-інтернатах	3	1 700
самостійні установи при місцевих органах влади	39	15 259
Нічліжні будинки	52	4 132
Готелі та притулки для осіб без певного місця проживання	1	302
Будинки-інтернати колективних сільськогосподарських підприємств	408	3 330

Динаміка розвитку системи соціального обслуговування Дніпропетровської області
в 1989 — 1998 роках

У маленьких містах та в сільській місцевості практично немає денних центрів і відділень медично-соціальної реабілітації, немає системи комплексного обслуговування підопічних.

Згідно з Типовим положенням в територіальному центрі можуть бути такі відділення [11]:

- відділення соціальної допомоги вдома;
- відділення соціально-побутової реабілітації;
- відділення медико-соціальної реабілітації;
- стаціонарне відділення для тимчасового та постійного проживання самотніх непрацездатних громадян;
- відділення організації надання грошової і натуральної адресної допомоги (відділення гуманітарної допомоги).

Важливо відзначити, що кількість територіальних центрів і відділень соціальної допомоги із року в рік збільшується (понад 30 — щорічно), особливо після того, як Міністерством праці та соціальної політики України було дозволено утворювати терцентри, що складаються з двох відділень (наприклад, відділення соціальної допомоги вдома та відділення розподілу гуманітарної допомоги).

У деяких територіальних центрах почали також обслуговувати багатодітні сім'ї та дітей-інвалідів (наприклад, хворих на ДЦП).

Динаміку розвитку мережі соціального обслуговування добре видно на діаграмі, підготовленій Дніпропетровським інформаційно-консультативним центром (схема 3). Цей приклад Дніпропетровської області свідчить про впровадження нових форм обслуговування населення [7].

Аби мати уявлення про специфіку роботи територіальних центрів як домінуючих установ соціального обслуговування, наведемо інформацію про один із кращих таких центрів [7].

**ДОСВІД РОБОТИ
САКСАГАНСЬКОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ
ПО ОБСЛУГОВУВАННЮ ОДИНОКИХ
НЕПРАЦЕЗДАТНИХ ГРОМАДЯН В м. КРИВОМУ РОЗІ**

Історія створення та розвитку Саксаганського територіального центру в м. Кривому Розі звичайна. Спочатку в 1987 році було відкрито одне відділення соціальної допомоги, яке обслуговувало 100 одиноких пенсіонерів. Роботу розпочинали всліпу, не маючи для цього необхідної методичної літератури, в основному покладаючись на власну інтуїцію та співчуття до знедолених. Щиро вірили в необхідність і важливість розпочатої справи.

Працівники відділення організували активну роботу по виявленню одиноких людей похилого віку, обстежували їхні побутові умови, знаходили можливість надати їм ту чи іншу допомогу. Виявляти таких людей допомагали працівники лікувальних установ, житлово-комунальних підприємств, відділу соціального захисту населення.

У березні 1991 року з метою покращення і розширення видів послуг для одиноких непрацездатних громадян було вирішено створити у Саксаганському районі м. Кривого Рогу територіальний центр соціального

обслуговування пенсіонерів. Після реконструкції та капітального ремонту приміщення дитсадка 19 червня 1992 року територіальний центр було відкрито.

Сьогодні в центрі працюють:

- 4 відділення соціальної допомоги вдома, які обслуговують 2520 одиноких непрацездатних громадян;
- відділення медико-соціальної реабілітації на 27 місць;
- відділення соціально-побутової реабілітації на 60 місць;
- відділення організації надання грошової та натуральної адресної допомоги на 600 чоловік.

Надання послуг одиноким постійно розширюється:

- проводиться копання, посадка та збирання городів не одним соціальним працівником, а кількома одразу;
- проводиться поточний ремонт квартир, для чого створена бригада для виконання поточних ремонтних робіт із 4-х соціальних працівників. З початку 1998 року відремонтовано 46 квартир;
- відкрито перукарню, яка безкоштовно надала 750 послуг непрацездатним клієнтам центру;
- введено в практику щоденну доставку обіду пенсіонерам, прикутим до ліжка і неспроможним приготувати їжу;
- функціонує безоплатний магазин "Доброзичливість", в асортименті якого одяг та взуття, які вже були в користуванні, для дітей і дорослих;
- відкрито цех по приготуванню макаронних виробів з метою забезпечення власних потреб центру і надання продовольчої допомоги одиноким малозабезпеченим громадянам;
- створено майстерню по безоплатному ремонту взуття;
- засновано цех по виготовленню легкого жіночого одягу, білизни, оновленню постільної білизни.

У відділеннях підопічним надають різні медичні послуги, пенсіонери мають змогу відпочити в затишних палатах, кімнатах відпочинку, читальному залі. Культурний організатор проводить розважальні заходи: обговорення прочитаних книг, журналів, газет, слухання музичних записів, організовує співи. В центрі багато років є свій хор.

Цікаво проходять у територіальному центрі свята: дні народження, ювілеї, концерти, зустрічі з юними артистами СШ № 19, учасниками художньої самодіяльності Палацу культури ім. Леніна та ім. Кірова, з працівниками радгоспу "Декоративні культури" та інше.

У спортивному залі до послуг підопічних різноманітні тренажери, бильярд, різні оздоровчі системи з урахуванням вікових категорій.

Багато уваги роботі територіального центру приділяє Саксаганський районний виконавчий комітет м. Кривого Рогу та його голова — Г. П. Гончарук. Він постійно працює з підприємствами та установами району по наданню допомоги малозабезпеченим громадянам.

Адміністрація територіального центру постійно веде роботу по залученню до співробітництва спонсорів, працює в тісному контакті з колективними сільськогосподарськими підприємствами. Так, на позабюджетний рахунок центру за 1997 та 1998 роки поступило майже 5300 гривень.

Досвід роботи Саксаганського територіального центру засвідчив, що доброта й милосердя, пошук нових форм у роботі допомагають людям пенсійного віку відчувати себе захищеними, соціально активними, потрібними суспільству й один одному.

**Інформаційно-консультативний центр
управління соціального захисту населення
Дніпропетровської облдержадміністрації**

СТАЦІОНАРНІ УСТАНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

За даними Міністерства праці та соціальної політики України [5], в державній системі соціального обслуговування функціонує **276 будинків-інтернатів на 54,7 тисячі місць**.

Таблиця 3

Мережа інтернатних установ на 01.01. 1998 р.

	К-сть місць			
	Всього	Фактично	Зайнято	Вільно
Будинки-інтернати загального типу в т. ч.	73	15 656	13 435	2251
будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів	57	12 680	10 988	1723
Пансіонати	13	2651	2228	422
Спеціальні будинки-інтернати	3	325	219	106
Психоневрологічні інтернати	145	29 352	25 212	4024
Дитячі будинки-інтернати	58	9646	8121	1525
Разом	276	54 654	46 768	7846

Із цих 276 будинків-інтернатів тільки 105 збудовані за типовими проектами, решта — розташовані в прилаштованих приміщеннях.

Вважається, що громадяни похилого віку утримуються в цих інтернатах на повному державному забезпеченні. За звітами Міністерства праці та соціальної політики України, підопічні інтернатів забезпечуються “згідно із встановленими нормами одягом, взуттям, м’яким інвентарем, чотириразовим харчуванням, в тому числі, дієтичним харчуванням, мають можливість цілодобово отримувати медичну допомогу”. Підопічним виплачується 25 відсотків від призначеної їм пенсії.

При інтернатах створено 252 навчально-виробничі майстерні. Їхнє завдання — сприяти соціальній адаптації підопічних.

Але система державних інтернатних закладів є непопулярною. Про це свідчить той факт, що **майже 8 тисяч місць у цих інтернатах — вільні**. Цьому, не в останню чергу, сприяють ті обставини, що при влаштуванні до будинку-інтернату для громадян похилого віку підопічні зобов’язані передати свою квартиру державі, що робить неможливим повернення з інтернату, якщо в стаціонарному закладі щось не складеться. Окрім цього, в інтернатних закладах недостатня увага приділяється соціальній роботі з літніми людьми (її морально-естетичним та психологічним аспектам). Розуміння, що літній людині потрібен не тільки догляд, харчування та ліки (часто в недостатньому обсязі, через те, що **інтернати фінансуються державою на 30—50 відсотків від потреби**), поки не стало складовою частиною діяльності системи стаціонарних закладів соціального захисту.

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ МОЛОДІ ТА ДІТЕЙ

У сучасному українському суспільстві за умов трансформації всіх сфер життя та переходу до ринкової економіки молодь, як і переважна більшість інших верств населення, опинилася у кризовому становищі. Для того, щоб допомогти молодим людям вижити у складних економічних та соціальних умовах, уряд України проводить певні заходи, організовує програми, **структури для підтримки та допомоги молоді** тощо.

Майже 20 % населення України — молодше 15 років.

На сьогодні на державному рівні проблемами молоді (окрім сфери освіти, яка в силу своєї специфіки переважно має справу з дітьми та молоддю) займаються Державний комітет у справах сім'ї та молоді, працює Український науково-дослідний інститут проблем молоді, створені Соціальні служби для молоді (ССМ), які діють відповідно на обласному, міському та районному рівнях.

На кінець 1998 року в Україні було створено 457 соціальних служб для молоді.

У 1999 році планувалося відкрити ще 263 центри.

Перші осередки соціальних служб почали створюватися з 1991 року у Харківській, Луганській, Дніпропетровській, Донецькій областях та Республіці Крим. Юридично систему соціальних служб для молоді було закріплено у “Декларації про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” та Законі України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”. Затверджене й відповідне Типове положення [9].

Мета цієї системи — створити умови для позитивної соціалізації молоді. За визначенням Українського державного центру соціальних служб для молоді, **зміст роботи цих соціальних служб для молоді** полягає у:

- наданні соціальної, психологічної, правової, освітньої та будь-якої іншої підтримки;
 - допомозі здійснити право молоді на повноцінне життя;
 - прищепленні навичок соціально схвальної поведінки;
 - навчанні адаптуватися правовими засобами до сучасного світу.
- Пріоритетними напрямками діяльності центрів ССМ є:**
- соціальна підтримка молоді сім'ї (у 1998 році в Україні діяло 463 програми);
 - соціальна робота з жіночою молоддю;
 - соціальна підтримка дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків (у 1998 році діяло 303 регіональні програми);
 - профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі;

- сприяння працевлаштуванню і вторинній зайнятості молоді;
- соціальна підтримка дітей та молоді з особливими потребами (у 1998 році реалізовувалося 404 регіональні програми);
- соціальна робота з допризовною та призовною молоддю, військовослужбовцями та членами їхніх сімей, службовцями за призовом, молоддю, яка звільняється з лав Збройних Сил України;
- служба Телефон довіри (діють 104 спеціалізовані служби).

Варто додати, що економічне становище країни не дає ССМ можливості належним чином сприяти молоді в її соціальному становленні, тримати у сфері державної молодіжної політики всі її верстви. Завдання, які були поставлені перед соціальними службами для молоді — “Дійти до кожної молодої людини”, в умовах країни з перехідною економікою виявилися малоздійсненними. “Небажання погодитися з цим призводить до розпорошення зусиль держави, а часто — і до декларативного характеру її молодіжної політики, і, як наслідок, до зневіри молоді в державу та у справедливість суспільства” [4].

В ситуації, коли Україна не може дозволити собі утримання за державний кошт адміністративного апарату соціальних служб для молоді, постає проблема розвитку молодіжних громадських об'єднань. Таких, які за відповідної законодавчої підтримки молодіжних ініціатив могли б самостійно створювати матеріально-технічну базу для своєї діяльності, зокрема, для реалізації соціальних програм.

Окремо слід згадати **про соціальну підтримку дітей**. Насамперед — дітей із особливими потребами. Одна з найбільш чітких проблем — зростання кількості дітей-сиріт і так званих “соціальних сиріт” (“дітей вулиці”), при тому, що форми опіки та піклування над дітьми залишаються в Україні практично незмінними.

За даними Держкомстату України на кінець 1997 року в країні налічувалося **39 шкіл-інтернатів** для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, де утримувалося 10 723 дитини; **50 дитячих будинків** системи Міністерства освіти — 4076 дітей; **43 будинки дитини** системи Міністерства охорони здоров'я — 4620 дітей.

Виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, в інтернатах на сьогодні є необхідністю, яка зумовлена багатьма чинниками, в першу чергу — організацією державної системи опіки та піклування, відсутністю альтернативних форм влаштування дитини-сироти [1].

У багатьох областях України проблема соціального сирітства є надзвичайно гострою. Саме тому у 1997 році за ініціативою Міністерства у справах сім'ї та молоді постановою Кабінету Міністрів України затверджено “Типове положення про притулок для неповнолітніх служби у справах неповнолітніх”. Протягом 1997 року в областях функціонувало **62 притулки для неповнолітніх і 21 кімната тимчасового перебування**. У цих закладах отримали допомогу майже **11 тисяч**

дітей. Притулки створюються не тільки державними установами, а й благодійними організаціями.

Однак, в Україні ще й досі не відпрацьовано законодавство щодо сучасних шляхів розв'язання проблем дітей із особливими потребами: дітей-сиріт, дітей, котрі залишилися без піклування батьків, дітей із проблемами фізичного, емоційного та інтелектуального розвитку. Мережа державних стаціонарних установ не забезпечує задоволення потреб та інтересів цих дітей.

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ

Служби зайнятості почали створюватися в колишньому СРСР (зокрема, й в Україні) ще в 20-х роках. Це були біржі праці, які займалися працевлаштуванням тимчасово незайнятих громадян та сплачували грошову допомогу безробітним. Відтоді служби зайнятості неодноразово реорганізовувалися, їхні функції розширювалися або звужувалися.

Сучасна державна служба зайнятості (ДСЗ) створена для реалізації державної політики зайнятості населення, професійної орієнтації, підготовки, перепідготовки, працевлаштування та соціальної підтримки тимчасово непрацюючих громадян. Її діяльність здійснюється під керівництвом Міністерства праці та соціальної політики України, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування відповідно до Закону України "Про зайнятість населення".

На початок 1999 р. державна служба зайнятості складалася з:

- Державного центру зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України;
- центру зайнятості Автономної Республіки Крим, обласних (24), Київського та Севастопольського міських (2);
- місцевих (648): районних, міськрайонних, міських і районних у містах центрів зайнятості;
- центрів організації професійного навчання незайнятого населення і центрів професійної орієнтації;
- інспекції по контролю за додержанням законодавства про зайнятість населення.

До складу державної служби зайнятості входять також центри професійної орієнтації, навчальні заклади професійної підготовки незайнятого населення, інформаційно-обчислювальні центри, територіальні та спеціалізовані бюро зайнятості, центри трудової реабілітації населення.

Завдання і обов'язки ДСЗ:

- допомога в отриманні робочих місць тим, хто шукає роботу;

- допомога власникам підприємств, що шукають працівників певного рівня кваліфікації;
- збір інформації про попит на робочу силу та його задоволення;
- реєстрація вільних робочих місць та осіб, що шукають роботу;
- заходи щодо професійної підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки вивільнюваних працівників і безробітних;
- організація оплачуваних громадських робіт;
- сприяння створенню додаткових робочих місць для громадян, які нездатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці;
- надання матеріальної підтримки безробітним та членам їхніх сімей та інші.

Послуги, пов'язані із забезпеченням зайнятості населення, його соціальним захистом від безробіття надаються державною службою зайнятості безплатно.

Від цієї служби також очікується проведення аналізів та прогнозів розвитку ринку праці і на їх основі співробітництво з Міністерством праці і соціальної політики у визначенні територій пріоритетного розвитку, підготовці та реалізації державних і територіальних програм зайнятості.

ОЦІНКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Офіційні цифри, якими оперувалося в цьому розділі, не дають уявлення про реальний стан справ у сфері соціального обслуговування. Варто відзначити, що ставлення населення до якості надання соціальних послуг є вкрай негативним.

Так, за даними “Соціс-Геллап” [3], який у травні та вересні 1998 року проводив національне опитування громадської думки, тільки один відсоток респондентів позитивно оцінюють сучасний стан сфери соціальних послуг в Україні.

Таблиця 4

Оцінки якості надання соціальних послуг

Оцінка	Травень 1998 р.	Вересень 1998 р.
Позитивна	1,4 %	1,0 %
Скоріше позитивна	2,8 %	2,1 %
Як позитивна, так і негативна	14,7 %	13,1 %
Скоріше негативна	26,8 %	25,8 %
Негативна	42,6 %	48,4 %
Важко сказати	11,8 %	9,7 %

І разом із тим респонденти не підтримують ідею приватизації надання соціальної допомоги (і ці показники досить стабільні).

Зважаючи на такі негативні оцінки, можна з упевненістю сказати, що соціальна робота в Україні ще потребує розвитку й реального становлення.

Розширення сфери послуг, підвищення якості їх

надання, впровадження альтернативних служб і пошук недержавних джерел фінансування соціальних програм, поява професійних соціальних працівників різного рівня — ось ті складові, що можуть змінити ситуацію в соціальній сфері.

**Визначення
ЯКОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ
(модель Максвелла)**

- географічна доступність
- соціальна доступність
- рівність у розподілі послуг
- відповідність потребам населення
- ефективність (досягнення цілей)
- економічність

Якість — забезпечення стандартних вимог, встановлених для цього виду роботи [13].

Єдва досить суперечливих моменти у впровадженні професійної соціальної роботи, пов'язаних із існуванням мережі державних соціальних установ та соціальних служб. По-перше, фах соціального працівника начебто існував в Україні ще з 70-х років, але працівники територіальних центрів та будинків для перестарілих мали низький рівень освіти й найнижчий соціальний статус, тоді як службовці та спеціалісти середньої та вищої ланки не усвідомлювали себе як соціальні працівники. По-друге, законодавство із соціального захисту, яке має визначати умови й порядок надання соціальної допомоги, й досі перебуває в стадії становлення; немає достатнього правового регулювання фахової діяльності соціальних працівників.

Але разом із тим в Україні збільшується кількість організацій та установ, які фактично реалізують той чи інший вид соціальної роботи. Існують численні державні служби, що займаються соціально знедоленими людьми, створюються нові інституції — наприклад, соціальні служби для молоді, клініки для хворих на СНІД, центри зайнятості тощо. Та часто-густо вони хибують механістичним підходом до своїх клієнтів, надають певну грошову чи матеріальну допомогу, однак не допомагають долати труднощі в стосунках із оточуючими та психологічні кризи.

Практично ніхто зі співробітників існуючих соціальних агенцій не має фахової освіти соціального працівника. Ніхто в державних соціальних службах офіційно не використовував цінності та принципи соціальної роботи, прийняті в демократичних країнах. І це позначається на тому, як українські громадяни оцінюють якість соціальних послуг.

Однозначно, що існуюча мережа соціальних служб потребує дальшого розвитку: організаційного, правового, кадрового...

Основні поняття

СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУЦІЇ; СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ; БУДИНКИ-ІНТЕРНАТИ; ТЕРИТОРІАЛЬНІ ЦЕНТРИ; СОЦІАЛЬНІ СЛУЖБИ ДЛЯ МОЛОДІ; ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ЗАЙНЯТОСТІ; ЦЕНТР ЗАЙНЯТОСТІ; ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ РІВЕНЬ; ЯКІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ (МОДЕЛЬ МАКСВЕЛЛА).

Запитання для дискусії:

- Чому соціальне обслуговування визначають як сучасну технологію соціальної роботи?
- Які, на вашу думку, інституції повинні надавати адресну допомогу?
- Як може вплинути поява професійних соціальних працівників на функції установ соціального обслуговування?
- Які ще характеристики, окрім визначених у цій главі, можна покласти в основу системи соціального захисту?
- Як би ви проводили моніторинг якості соціальних послуг?

Використана література

1. *Волинєць Л. С.* Щодо соціального феномену “діти вулиці” в Україні // Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення: Збірник наукових статей.— К., 1998.— С. 170—185.
2. *Лукас Дж.* Чому соціальна робота необхідна Україні? // Соціальна політика та соціальна робота.— 1997.— № 1.
3. Моніторинг ставлення населення до реформування системи соціальної допомоги в Україні. Динаміка омнібусів травень-вересень 1998 р: Звіт експерта ЄС Стівена Уайтфілда // Матеріали програми Tasic.— Київ, 1998.— Листопад.
4. *Перепелиця М. П.* Державна молодіжна політика: Деякі міркування щодо пріоритетів реалізації // Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення: Збірник наукових статей.— К., 1998.— С. 176—180.
5. Праця та соціальна політика в Україні: Аналітично-статистичний довідник.— К., 1998.— С. 131—136.
6. Праця та соціальна політика в Україні: Аналітично-статистичний довідник.— К., 1999.
7. Презентація Дніпропетровського інформаційно-консультативного центру: Збірка матеріалів.— Київ: Tasic, 1998.
8. Пропозиції щодо забезпечення цільового характеру соціальної допомоги // Аналітичні огляди з питань цільової соціальної допомоги в Україні / ПАДКО — К., 1997.— № 17.
9. Соціальна робота з молоддю: Збірник інформаційно-методичних матеріалів / За заг. ред. І. Д. Зверсової.— К., 1997.
10. Теория социальной работы: Учебник / Под ред. Е. И. Холодовой.— М., 1998.— С. 203—221.
11. Типове (взірцеве) положення про територіальний центр по обслуговуванню одиноких непрацездатних громадян похилого віку та інвалідів.
12. Типове (взірцеве) положення про відділення соціальної допомоги на дому.
13. Якість комунальних послуг / Quality of Public Services.— К., 1996.
14. *Hantrais L.* Social Policy in the European Union.— London, 1995.
15. Social Work: Disabled People and Disabled Environment / Oliver M (Ed.).— London, 1993.— P. 119—122.
16. *Spicker P.* Social Policy: themes and approaches.— London, 1995.